

עולה

גלין

מק

רעיון לפרויקט חינוכי ע"י פינחס פרקש

pinchasf@gmail.com

ארבעת הבנים בהגדה ובתורה/ לשבת הגדול/ פסח

ברוך המקום ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.
כנגד ארבעה בנים דברה תורה:

אחד חכם,
ואחד רשע,
ואחד תם,
ואחד שאינו יודע לשאול.

ברוך המקום

- התחלת הדרשה היא, ומברכין תחילה ואחר כך דורש.
- ר"ד, שיבולי הלקט
- מצוות ההגדה היא מצוות עשה, והיתה טעונה ברכה. ועל כן פותחין בה בברוך וחותמין בברוך.
- שיבולי הלקט
- לדרוש פסוקים הסמוכים, שהרי מצינו ארבעה פסוקים חלוקים זה מזה על שאלת דורות הבאים. ויש לתמוה מה אלו ארבעת שאלות החלוקות, על כן דרשו רבותינו כי הם כנגד ארבעה בנים החלוקים זה מזה בדעת ברשע ובתמימות.
- ר"י בן יקר
- אמר כאן ארבעה ברוך לפי שרצה לומר אחר זה, כנגד ארבעה בנים.
- אורחות חיים
- לפי שצריך לדרוש ארבעה פסוקים חלוקים בעניינים שנאמרו בתורה בעסק ארבעה בנים. לכך מתחיל לברך את ה' שנתן לנו תורה שלמה. ולפי שלא נתן הקב"ה תורה לישראל לא היה נודע לא הוא ולא חוכמתו. אלא כדבר הגנוז במקום נסתר ואינו נראה. וכשנתן תורה לישראל הופיע אורו לכל העולם. ועל הפנים המאירים, אומר ברוך הוא.
- ריטב"א
- לפי שעיקר ההגדה אינו אלא להודיע לבניו סיפור יציאת מצרים, וכבר עקרנו השולחן כדי שיתעורר הבן לשאול, והשבנו לו לפי דרכו. ועכשיו אנו צריכים להשיב על דרך החכמה לכל אחד מהבנים כדי דעתו. ואנו צריכים לדרוש הפסוקים, על כן אנו צריכים לברך ברכת התורה.
- רשב"ץ
- כאדם שרוצה לדרוש ואומר בשם ה' אל עולם, ואחר כך מתחיל לדרוש.

אבודרהם

- התורה מלמדת אותנו שאין סיפור יציאת מצרים לפי דעתנו ורצוננו, אלא לפי דעת הבנים. ואנו מחויבים לספר להם לפי דעתם.

אמרי חמודות

- ואף שאין כבוד לאדון שעבד יברך אותו וידרוש שלומו. אבל כשעבד משבח ומפאר לאדונו שלא בפניו, שבח ותהילה זאת לו, שגם לעבד הזה מראה חסדו וטובו.

אמרי חמודות

כנגד ארבעה

- שבשלוש מקומות בפרשת פסח יש ארבעה פסוקים שכתוב בהן, בן. פירוש קדמון
- באפי נפשה קאי, ואינו סמוך למה שכתוב קודם. ברוך שנתן תורה וכו' פירוש מיוחס לרש"י
- שאינם שווים בדעת אחת, נכתבו ארבעה פסוקים שכל אחד לפי דעתו. ראב"ן

- כי כל כך רצה הקב"ה לקיים ענין סיפור יציאת מצרים בזרענו, שהבדיל בין הבנים ולספר לכל בן ובן כפי מה שהוא.
- עניין ארבעה בנים הוא ידוע כי הנכנסים לפרדס והם מעמיקים בחכמות פנימיות הם חלוקים במחקרם.

רשב"ץ

- ואם תאמר, סדר המקראות אינו כתוב כך, והיה לו לתפוש סדר המקראות? ויש לומר שרצה להזכירם כסדר חכמתם. בתחילה חכם ואחריו רשע שגם הוא חכם, ומתוך זדונו לבו מרשיע. אחריו תם שאינו חכם ממש, אלא יש בו קצת חכמה לשאול. אחריו שאינו יודע לשאול, שאין בו חכמה כלל.

אבודרהם

- הגם שארבעת הבנים הם לעולם, אל ישנה אדם בין הבנים. וכל אחד ואחד יהיה בעיניו כבן יחיד שלו. על כן מוטל על האב מצוות סיפור יציאת מצרים לפי מושג של כל אחד ואחד.

אמרי חמודות

- היה צריך להיות הסדר: חכם שאינו יודע לשאול תם ורשע? ואמר רשע אחר החכם כי לא רצה לסיים ברשע.

מהגר"א

- כשנשאה בתו של החפץ חיים בקשה ברכת אביה לילדים צדיקים. נענה לה וברכה שה' יתברך יתן לה ילדים רבים. תמהה: אבא ברכה אחרת ביקשתי? ענה: בדור שאנו חיים בו נושבות רוחות רעות וסוחפות, אם יהיו ארבעה בנים, יהיה בהם לפחות אחד חכם. ושאלו: והרי תפוח לא נופל רחוק מהעץ? והשיב החפץ חיים: כל זה נכון כשאין רוח סערה והקרקע אינה מדרון תלול.

חפץ חיים דוגמא משיחות אבי אות י

- היפוכו של הרשע הוא החכם ולא הצדיק. משום שכדי להיות צדיק צריך להיות חכם. חפץ חיים אמרי דעת כ"ה

חכם מה הוא אומר:

"מה העדות והחוקים והמשפטים, אשר ציוה ה' אלוהינו אתכם?"
ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח:
אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

- אתכם אינו הוצאה מהכלל כמו אצל הרשע, שהרי אמר אלוקינו. ולשאלתו, מדוע אוכלים קודם קרבן חגיגה ואחר כך קרבן פסח? התשובה: ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". כלומר, האפיקומן צריך להיות האחרון שישאר טעמו. אפיקומן - בלשון יווני כלום.

רש"י

- עדות - התורה שנכתבה על לוחות העדות. חוקים ומשפטים - כחוקת הפסח וכמשפטו. ועכשיו הבן החכם הזה שואל כהלכות הפסח, להתלמד ולעשות, ועל כן נקרא חכם. בלשון יון, אפיקומן - מנוחה, שינוחו אחריו מלאכול.

פירוש קדמון

- שאלה זו ניכרת שהיא מהחכם, ששואל מדוע אנו מטבילין קודם סעודה, ומדוע אנו אוכלין קליות ואגוזים קודם סעודה שמחלקין להם כדי שישאלו, כי דרכן לבוא לאחר סעודה. ומדוע אנו אוכלין כזית מן הפסח תחילה ואחר כך חגיגה, ומניחין הפסח אחריו? אין מפטירין - זו תשובה לקליות ואגוזים שהם באים קודם סעודה, לפי שלא יוכלו לבוא אחר סעודה.

רשב"ם

- ואם תאמר והלא הוא לא שאל אלא מדיני תורה (מה הן החוקים שנצטוו במצרים), והוא משיב לו מדרבנן (שאכילת פסח לאחר מכן מדרבנן)? והוא עונה: אין פוטרינ את האדם לאחר שאכל את הפסח. אפיקומן - אפיקו מיני מזונות. על כן אנו אוכלין הפסח בסוף.

רי"ד

- אף על פי ששאלת החכם ותשובתו היא האחרונה שבכל אלו השאלות (נמצאת בפרשת ואתחנן - בספר דברים), אפילו הכי הקדימו בהגדה, שראוי להקדים בדברי חכמה. ועוד שאנו צריכין לדרוש בפסוק "והגדת לבנך" (שכתוב על הבן שאינו יודע לשאול), ולסמוך אחריו סדר השעבוד וכיצד נתגלגל. שאלת החכם על ענייני הפסח, וכשם שהוא שואל כעניין, כך משיבין לו כהלכה. ועל חוקת הפסח שאל ועל חוקת הפסח משיבין לו. למה אתם צריכים להתחבר יחד עם השכנים ולהקפיד לחלק מועט, וביום חגיגה דרך העולם לחוג ולשמוח עם אנשי ביתו? ואם מפני חובת הפסח, הרי יכולין לשלוח מנות איש לרעהו כמו משאר קורבנות? והנה שאלתו בדרך מוסר וחכמה, ועונין לו כעניין. אין מפטירין - מחבורה לחבורה. מנהג לאחוז חצי המצה הטמונה מפה שהיא אפיקומן ולהראותה לכל בני המסיבה.

שיבולי הלוקט

- אפיקומן - אפי ונים, כלומר יצא וישן. אפיקו מאני, כלומר הוציאו כלי אכילה ולא יאכלו יותר.

ראב"ן

- עדות - היא תורה שיש לה סברא (טעם). חוקים - דברים שהם חוק שאין בהם טעם בגופו של פסח. משפטים - דברים אחרים הנטפלין עמו (כגון מצות ומרורים). כל זה בפסח מצרים, ומה בפסח דורות? זוהי שאלת החכם. ואף תאמר לו הלכות פסח, ואינם הלכה ממש, כגון: אין מפטירין וכו'. שתקנת חכמים היא אף אחר אכילת הפסח לכבוד פסח. הכל תאמר לו כיון שהוא חכם, ולא תעבור ממנו דבר בין של תורה המפורש, ובין הבא מחמת דרשה או אסמכתא או תקנה לבד גם אחר אכילת הפסח. שהרי החכם הזה שואל על מה שראה אשתקד ושאר שנים, ויודע עניין האפיקומן. כהלכות הפסח - אפשר שלא דקדק בזה.

ר"י בן יקר

- קיבל עליו עול מלכות שמים שאמר: "ה' אלוקינו" ולא הוציא עצמו מהם. או "אתכם" שהייתם בימים ההם. או ששואל בלשון הפסוק.

ארחות חיים

- עדות - היא עדות כי יש אלוה בעולם, בורא ומחדש כרצונו. חוקים - מצוות שלא נתברר לנו טעמם. משפטים - מצוות שהשכל גוזר אותם. בכל אחד מאלה שאלה מיוחדת. בעדות -

מהיכן נתחייבנו להאמין באלה העדות? בחוקים - דבר שלא נתברר לנו טעמם, מה תועלת יש לנו אם נקיים אותם? משפטים - כיון שהשכל גוזר, למה היינו צריכים למצווה אלוהית בהן, ולמה לא הניח הדבר לגזרות השכל? והתשובות: עדות - יש לנו מורא באלוהותו יתברך, כי הוא בורא ומחדש מיציאת מצרים. כי עבדים היינו וכו', ויוציאנו ה' כנגד הטבע. חוקים - כי לא נראית יראת האל כמי שמקיים מצוותו במה שהשכל גוזר אותו, כמו שהיא נראית במי שמקיים מצוותו ואינו יודע טעמו. כמו העבד צריך לקיים מצוות אלוהיו אף על פי שלא נתגלה לו רצונו באותה מצווה, ושכר גדול צפוי לנו על כך. משפטים - אינו דומה המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה.

רשב"ץ

- משאלתו שהוא מדקדק בכל ענייני הפסח ניכר שהוא חכם. עדות - דברים שיש להם טעם. חוקים - שאין נראה בהם טעם מוסבר, ואף על פי שטעמו מפורש בקבלה. משפטים - יש טעם והם פרטי הדינים. בהם רצה לדעת עיקר כל הדברים. התשובה לא ברורה, משום שאת התשובה הכתובה בתורה עונים לבן שאינו יודע לשאול. (בירושלמי אכן הפכו את הנוסחאות בתשובה בין החכם לשאינו יודע לשאול - על פי הריטב"א)

ריטב"א

- עדות - דברים שיש להם טעם שהם עדות. חוקים - הלכות שיש בפסח שאין נראה להם טעם. משפטים - שאר דקדוקי סופרים בעניין פסח חמץ ומצה. הבן החכם רוצה לדעת עיקר הדברים. מפטירין - מסיימים, מלשון הפטרה. כלומר, אין עושים סילוק ולא סיום לאכילה במיני מגדים כמנהג כל הסעודות, אלא בכזית מבשר הפסח או המצה.

אבודרהם

- בעבור הבן החכם הזה מתגאה בחוכמתו לעשות חילוקים במצווה הזאת, לכן מלבד מה שהושיבתו תורה לבל יהיה חכם בעיניו. אף אתה עוד תלמד לו מה שכתוב בפרשת אמור שאר הלכות פסח, שבזה ידע וישכיל השואל עם כל חכמתו שעוד לאלוה מילין, ושיש במצווה הזאת כפליים לתושיה יותר משאלתו, ועל דרך תן לחכם ויחכם עוד.

אברבנאל

- כמו בפסח הדין שאין מפטירין אחריו כדי שישאר הטעם בפיו, כך תשיב לבנך כראוי שהתשובה תישאר בליבו.

רי"ד מבעלז

- אחרי ששמע את התשובה של עבדים היינו, מעורר אותו לשאול: מה העדות וכו'. עך כן יש חשש שילך מחבורה לחבורה לשאול וללמוד כל אותו הלילה, ויוציא מקרבן פסח. אולי גם ישכח ויאכל לאחר קרבן פסח, ולכן אומרים לו כהלכות הפסח שלא יכשל. ולכן כתוב: "אתה אמור לו"

אמרי חמודות

- הוא מבקש שילמדו אותו הלכות שאינו יודע, ולא סיפור יציאת מצרים. עונים לו כי אין לנו לדבר מעדות חוקים ומשפטים של שארי ההלכות. אלא דווקא לספר באריכות בכל ענייני יציאת מצרים, לעורר את האהבה והאמונה בקב"ה.

אמרי חמודות

- שאלת החכם: אתם שהגעתם למדרגה גבוהה, למה לכם הציווי, שהרי גם מבלעדי הציווי הייתם עושים? לעולם הזה מי שאינו מצווה ועושה גדול משום נדבת ליבו. לעולם הבא, מי שמצווה ועושה גדול שהרי נצטווה.

שם משמואל

- שולחן הסדר הוא שולחן מלכים, ואם יאכל לאחר מכן מראה כי הסעודה היתה חסרה. ולכן לא אוכל לאחר הסעודה כדי לא להטיל גרעון בסעודת המלך.

שם משמאל

- פסח זה חוקה, מצה היא עדות, משפטים זה מרור. זוהי שאלת הבן. והתשובה שאף מצה ומרור אנו עושים מחמת חוקה, ולא מחמת טעם. כי כל הטעמים חוזרין לחוקה שהיא אמונה בלי התחכמות.

שם משמאל

רשע מה הוא אומר:

מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". "לי" - ולא לו, אילו היה שם, לא היה נגאל.

- לכם ולא לו - מתכוון להוציא את עצמו מן הכלל. לכם היא העבודה ולא לו. הקהה את שיניו - הכעיסהו. אני יצאתי אבל רשע כמותך לא היה נגאל.

רש"י

- כי כאשר יגאלו את ישראל מן הגלות, אתה לא תהיה נגאל.

פירוש קדמון

- עתה יש לתמוה כי הפסוק הזה שהביא אינו על השאלה, והיה לו להביא את הפסוק: "ואמרתם זבח פסח הוא", שהוא מענה על השאלה. ויש לומר כי מסדר ההגדה לא חשש להזכיר הפסוקים הכתובים בתורה על השאלות כי זה פשוט שיש להם כמו שכתוב, אך בא להודיענו איך דברה תורה כנגד ארבעה בנים. בחכם וברשע חידוש שאין כתוב בתורה שיש להם על שאלתם. כי דרש "לי ולא לו", אין כתוב בתורה (על רשע אלא על שאינו יודע לשאול), אך אנו דורשים ממנו תשובה לרשע.

רשב"ם

- כשם ששאל הרשע לבבו "לכם", ולא לו. אף אתה ענה לו "בעבור זה עשה ה' לי ולא לו", שאלו היה שם לא היה נגאל, אלא היה מת בימי אפלה. בירושלמי: מה הטורח שאתם מטריחים עלינו בכל שנה ושנה. לכאורה גם בפסוק כתוב עבודה? לעבודה יש שני פירושים. 1. מרצון ומאהבה. 2. עבודת טורח ועמל. הרשע הוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, שלא הזכיר את השם. לכן אמר העבודה הזאת. תן לו משלו - (ענה לו באותה מטבע - לשון שהוא השתמש בו), מכיוון שמידותיו של הקב"ה מידה כנגד מידה, הוא אינו מאמין בגאולה לפיכך לא היה נגאל. התשובה לרשע על סדר המקראות. התשובה לרשע "זבח פסח הוא", כלומר אין העבודה של טורח אלא של רצון.

שיבולי הלוקט

- מסדרי ההגדה לא חששו להזכיר הפסוקים בתורה על השאלות, כי זה דבר פשוט שיש להם כמו שכתוב. החידוש שאינו כתוב בתורה שיש להם על שאלתם, אך אנו דורשין מהכתוב. ואף אתה הכעיסהו, נלמד מ"והגדת" - לשון גידין.

ארחות חיים

- מה הטורח שאתם מטריחים עלינו בכל שנה בזה לעכב סעודתינו? הקהה את שיניו - הרוצים ללעוס ולאכול. אף על פי שהפסוק בתשובת הרשע אינה ממקומה, נראה לי כי הדרשה בזה לפי שהזכיר הכתוב בכאן בניהם בלשון רבים, והוא על הבנים של אותו זמן ועל הבנים שלאחר זמן. לבנים שבאותו הזמן אין להאשימם כל כך כי עניין חדש הוא אצלם, ועדיין סורם רע. לפיכך אמר הכתוב לפייסם ולומר להם: "זבח פסח הוא לה", ולבנים שלאחר זמן אמר: "ואת בתינו הציל", שמי שאינו ראוי אינו ניצל. שיניו של זה תקהנה שרואה לאחרים שאוכלים והוא אינו אוכל.

ריטב"א

- אמירת בן לאביו ולאחיו: "מה העבודה הזאת לכם" מראה על גסות וזלזול, לרשעות וגסות יש דרגות שונות. הבנים שאלו: איזה שבח מגיע לכם בעבודה הזאת של קרבן פסח, והלא הקב"ה היה עזרם ומגינם, ומי היה מעיז לעכבם? ויש להצדיק שאלת הבנים האלה, שלא לנו השבח אלא לה', ולכן "ויקוד העם" על ברכת הבנים. יש רשעים שכשואמרים מה העבודה הזאת לכם, מתכוונים להיות כופר בעיקר. לרשע כזה יש להשיב בדרך השפלה ובזיון. רשע זה אינו יודע מה מדבר, רוח טומאה של כפירה וגסות העביר אותו על דעתו. ואילו היה שם לא היה נגאל.

אמרי חמודות

- בבן הרשע לא כתוב לשון שאלה אלא "והיה כי וכו'", והיינו כי לשון שאלה הוא שמבקש תשובה. אבל הרשע אינו מבקש תשובה כלל, אלא לרפות ידי העובד. היינו שמלעיג על העבודה והיא בעיניו כדבר בטל, ואם כן לכאורה יותר טוב היה לקיים "אל תען כסיל כאילתו", כי איש כזה הוא באפס תקווה, מה גם להתגרות בו בודאי אין תועלת. אך התורה אמרה כי בלילה הזה צריך לענות אפילו לבן הרשע כזה, כי הוא זמן התעוררות אפילו לניתן בשאול תחתית. כי השורש שבישראל אינו מתקלקל לעולם ורק הוא בשבי, על כן השכיל בעל ההגדה את ידיו לאמור לו בראשונה דברים קשים טרם ישיב לו התשובה הנאמרת בתורה.

שם משמאל

- משיבים לרשע כי המצוות אינן לתועלתנו בראש וראשון, אלא צורך גבוה ותועלתנו מסתעפת ממילא.

שם משמאל

- לפעמים הקהה את שיניו היא הדרך היחידה.

מעשי למלך לחפץ חיים קפ"ה

- מצינו שמקהים את שיני הבן הרשע, עונים לו בנחרצות "לי ולא לו" בלשון נסתר מנתקים עמו מגע. ואילו בתורה מצינו שמשיבים לו בנועם, אלא שפעם היו חריגים ובודדים וניתן לענות להם ולגבור עליהם. אך כאשר פריצת הגדרות יצאה מכלל שליטה יש למהר ולהציל מה שניתן לחזק את שאר הבנים מפני השפעתו המזקת של הבן הרשע.

שיחות החפץ חיים ח"ב ל"ד

- הרשע שואל בחושבו כי להשיג את החרות שלנו לא היינו זקוקים לישועת ה'. אלא היינו יכולים להשיג זאת על פי דרך הטבע בכוחינו ועוצם ידינו להתמרד ולהתקומם נגד משעבדנו. עד שבעל כורחם שלא בטובתם ישחררו אותנו בהקדם. ולכן הוא שואל: "מה העבודה הזאת לכם" ענה לו כי הבוסר מקהה את השיניים, ואף הגאולה שעודנה בוסר היא קהיון שיניים.

חזון עובדיה

- מה העבודה הזאת לכם, כי למה לכם לטרוח באופן מעשי בעבודת הפסח המצה והמרור וכל דקדוקיהם, והרי אינם אלא זכר ליציאת מצרים, אנו יכולים לעשות חוויה נפלאה ואין צורך בכל העבודה המפרכת הזאת? וענה לו בי גם במצרים קיימו מצוות, והקב"ה גאל, כי אם היו רק חושבים, גם הקב"ה היה רק חושב.

חזון עובדיה בשם מהר"ש קלוגר

- הבן הרשע הוא משכיל שיודע כל עניין יציאת מצרים, רק שרוצה להתחכם שיש מצוות שאינם שייכים בזמנים אלו, שנתבטלה הסיבה שבגללה באה המצווה ואין יותר לטרוח המצווה. מצווה זו (הקרבת קרבן פסח ודרך אכילתו) היתה נאורה בימים עברו ובזמנים קדומים שהיו אנשים סכלים שמאמינים בעבודה זרה. אבל בזמננו שהכל מאמינים באחדות

הבורא ולא נשאר כמעט בעולם שום זכר לעבודה זרה, לעבוד לבהמה (כמו שעבדו המצרים) כבר בטל טעם קרבן פסח. גם הוא מסכים באופן עקרוני לעבוד את ה', אלא שסובר שעכשיו בדורנו צריך לעבוד את הבורא באופן מודרני. והתשובה שגם המצוות שידוע טעמם, אין הטעם עיקר ויסוד למצוה. טעם מצוות אכילת מצה: שלא הספיק בצקם להחמיץ. והרי האבות אכלו מצות עוד לפני גאולת פסח, ולכן המצוות לא צמחו כתוצאה מיציאת מצרים, אלא להיפך בזכות מצוות אלו נגאלו ישראל ממצרים. וכאן בטלה דברי הרשע שהתבטל טעם המצוה, אלא אף אות אחת מן התורה לא תתבטל, ולכן כתוב חוקה כי זה דבר נצחי.

חזון עובדיה בשם בית הלוי פרשת בא

● הקהה את שיניו - דוקא השיניים כי האוכל נותן לאדם את חיותו, והרי רוב האוכל הוא פסולת, אם כך לכאורה די לאדם לאכול אוכל מרוכז? אלא בוודאי שימות מכך. ולכן כמו שזקוק הוא לשיניו לחיות, כך זקוקים ישראל לעבודת הפסח על מנת לחיות.

חזון עובדיה בשם הר"ח מוולאזין ועוד

● כשפונים רבים, עונים: "ואמרתם", כי אז הרבה רשעים יש וצריך לענות להם ולהסביר משום שהם מעיזים. אבל כשיש רשע אחד ויחיד יש להקהות את שיניו.

חזון עובדיה בשם שו"ת תירוש ויצהר

● הרשע טרח בהכנות לחג, יגע ועמל ובטנו עדיין ריקה. וכשעונים לו: "לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל", הרי זה כמדקרות חרב בלבו, ומרוב עלבון וכלימה יעזוב את השולחן ויצא בפחי נפש. הרשע הזה שטרח בהכנת הסדר ולא נהנה ממנו הרי שיניו כהות.

חזון עובדיה בשם הרב פלאג'י

תם מה הוא אומר:

מה זאת.

ואמרת אליו: "בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים".

● שאינו לא חכם ולא רשע אלא תמים, ואנו חכם לשאול מה העדות והחוקים והמשפטים, לפרש ולשאול על כל דבר ודבר אלא מה זאת.

רש"י

● לפי ששאל בסתם לפי תומו כאדם שאינו יודע, ועל דבר זה נקרא תם. ואומר: מה זאת שאנו עושים בפסח, ואין אנו עושים בשאר החגים.

פירוש קדמון

● תם קרוי לפי שאינו יודע לפרש דבריו כמו החכם, וגם אינו רשע להוציא עצמו מן הכלל. אלא סותם דבריו ואומר מה זאת, מה טיבו של פסח.

ראב"ן

● תם קורא למי שאינו חכם שידע להעמיק ולהסביר שאלתו בדרך מוסר וחכמה, וגם אין בו רשע להעמיק ברשע לבבו, אלא שואל סתם מה זאת.

שיבולי הלקט

● לא העמיק בשאלתו לחקור בפרטי המצוות כמו החכם, ולא הרס המצב לכפור בעיקר כמו הרשע, והיתה תשובתו בתמימות לומר כי המצוות שאנו עושים הם זכר לאותן הניסים.

רשב"ץ

● בבן טיפש שאינו יודע להעמיק שאלתו הכתוב מדבר, וזהו התם.

אבודרהם

● מה זאת עושים כל כך זכירות ליציאת מצרים, כי רוב המצוות הן זכר ליציאת מצרים. ועל זה באה התשובה, "כי בחזק יד", שלא היה כמו פרי שנשלם גידולו באילן שנופל מאיליו.

אלא יהיה צריך לתלוש את ישראל בכח. וכשתולשים בכח הדבר עדיין לא מושלם ויש בו כוחות וחומרים לא מושלמים וצריך עזרה. ולכן צריך בהרבה מצוות כזכר ליציאת מצרים. אבל אם היינו ארבע מאות שנה במצרים לא היה צריך כי היו זוכרים לבד.

שם משמאל

● הבן שואל מחר, מה יהיה בעתיד, היש עוד תקווה לאחריתנו לאמר מה זאת? ועונים לו שאמת שבדרך הטבע יש לשאול מה יהיה מחר, והאם יש עתיד לישראל? אבל ממצרים עד הנה קיומו של ישראל למעלה מדרך הטבע, ויציאת מצרים מעיד על כך, איך שכוחו וגבורתו של פרעה לא היה יכול לעכב את הגאולה. הבן מתעורר לשאול על פדיון הבן, שכל זה נראה כאמונה טפלה ואלילות של מצרים שאצלם הבכור נערץ ונשגב. ועל זה עונים לו כי הקב"ה הרג במצרים כל בכור למען דעת שאין לבכור שום קדושה מיוחדת וכח יתרה, ולא חכמה עליונה. וכדי שלא נשכח זאת, ולא נבוא חלילה לראות בבכורים קדושה וגדולה, על כן אני זוכר לה'. לדעת ולשעבד הכל לקב"ה ולא להכיר כח ואלילות בבכורים, ולא בשום כח אחר מלבדו.

אמרי חמודות

● מוטב להרחיב ולספר לתם בדרך אגדה וסיפורי מעשיות במשלים ובדיחות כדי שימשוך את ליבו, והתמימים ינחלו טוב.

חזון עובדיה

ושאינו יודע לשאול,

את פתח לו. שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

● שאינו יודע לפרש ולשאול על כל דבר ודבר. פתח פיך לאלם, דרוש לו באגדה ופרסם לו הנס.

רש"י

● כמו הנערים שאינם יודעים לשאול, שצריך אתה לפתוח לו פתח כדי שישאל.

פירוש קדמון

● עשה לו פתח כדי שיבין וישאל.

שיבולי הלקט

● אפילו בתמימות, דרוש לו בהגדה ופרסם לו הנס. ויש לתמוה מדוע הביא לשאינו יודע לשאול מקרא שהביא לרשע? ונראה כי לשניהם ראוי תשובה אחת, לפי שגאולת מצרים היתה על ידי מופתים שהיו שם בדרך שינוי הטבע. וידוע שהקב"ה לא ישנה הטבעים כי אם לצורך החסידים שבדור. או בזכות תורתם אם הם חכמים או בזכות מעשיהם המהוגנים, ובזכות יושרם שהם הולכים אתו בתום לבב וביושר ונזהרים בקיום המצוות, וזהו בזכות החכם והתם. אבל הרשע ידוע הוא שאינו כדאי, וגם מי שאינו מדקדק לשם מי יעשה מעשיו ומתנהג כבהמה, והוא שאינו יודע לשאול. אין ספק גם כן שאין ראוי שישנה שם הטבעים להצלתו. כיון שאינך מתבונן בדרכי השם ובתורתו ובמצוותיו. ובא להעיר שצריך אדם לומר לבנו שיתחזק לעסוק בתורה יומם ולילה, ושידקדק בשמירת המצוות בתמימות, ואז יהיה מאותם שהקב"ה משנה הטבעים להצלתם ולגאולתם.

ארחות חיים

● הרב הלומד עם התלמיד הוא בבחינת זכר, והתלמיד בבחינת נקבה מקבל. הרב צריך לפתוח פתח שהוא בעצמו יתעורר, ואז הרב הוא בבחינת נוקבין מעוררין.

שם משמאל

- ישנן תקופות שיאוש אוחז את הנוער, מצב קשה מבית ומבחוץ עד כדי כך שכבר אין שואלין, ואין יודעים אפילו מה לשאול, ומה לבקש. בתקופה כזאת על האבות לעמוד בעוז ואמונה, אבל לא בדברים של בעלמא, אלא במעשים בקיום מצוות של התורה המאירות באור אמונה ואהבה. לבן הזה שנפל ביאוש ואינו יודע לשאול תגיד לו ששמירת המצוות בפועל היה מה ששמר על ישראל יותר מכל מבצרים שבעולם. נתעורר מידת הרחמים להוציא אותנו ממצרים מיאוש נורא. על כן חלילה להתיאש, אלא אדרבה יש להתחזק באמונה ובטחון בקב"ה.
- אמרי חמודות

ארבעה בנים ארבע שאלות שונות ו...גם התשובות לפרשת בא

שלוש פעמים בפרשה מובאת שאלת הבן ופעם אחת בפרשת ואתחנן, נעיין וננסה להבין את שאלותיו ודרך שאלותיו את תכונתו ואף נעיין בתשובות שסיפקה לנו התורה כדי לענות לו.

פעם ראשונה: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם?
ואמרתם: זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנוגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ויקוד העם וישתחוו.
(פרק י"ב כו-כז)

מדוע אנו עושים את קרבן הפסח?

פסח – בעבור שה' חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה.
ראב"ע

מדוע הקרבת קרבן פסח נקרא עבודה? 1

"מה העבודה" – שאינה ביום מקרא קודש כשאר הקורבנות. ולא תוך זמן שאר הקורבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערביים. ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קורבנות ציבור?

מה היה מיוחד בקרבן פסח מצרים?

התשובה: זה הזבח נעשה בשביל הפסחה שהיתה עתידית להעשות בחצי הלילה שאחריו. ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו בעניין הקורבנות. והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו, לא לציבור בכלל.
ספורנו

מדוע הקרבת קרבן פסח נקרא עבודה? 2

"מה העבודה" – המשונה משאר ימים טובים בכמה דברים.
רשב"ם

על איזה בן מדובר?

בהגדה מסיק שהפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג, מה העבודה הזאת.

הקושי על התשובה לשאלת הרשע ולמופיע בהגדה שאינו תואם את הסדר בתורה

למה לא זכר תשובתו בצידו ולקח תשובה מפסוק שאינו סמוך לו בתורה?

פסוק זה נדרש על שאינו יודע לשאול. ואצלו אין את הדיוק "לי ולא לו", אלא שהפסוק "זבח פסח הוא" לא עונה לרשע משום שלא אמר למי זבח הפסח. כאן כתוב "ושמרתם את העבודה" ולא ועבדתם. כאן קורא בלשון רבים ובג' המקומות האחרים בלשון יחיד. מדובר על דור שיקומו

הרבה בנים סוררים ואז צריך עבודה לשמור ביותר. זה יהיה כשיקומו בנים משחיתים ויאמרו בלשון לעג כדי להשבית ממלאכת עבודת ה'. כיון שיהיו הרבה צריך שימור שלא כיחיד שאין צריך כל כך.

על היחס בין הרשע והאינו יודע לשאול

"ואמרתם" – מצוה לומר שלושה דברים והחיוב לומר את פסח לקוח מכאן. לכן אין תשובה לבן הרשע בתורה. ובעל ההגדה החליט כי "והגדת לבנך" היא תשובה לבן הרשע והאינו יודע לשאול. לי ולא לו – תלוי בדעת הבן היושב לפניו.

אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכלום בעיניו – "לי ולא לו". בעבור שעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות. משמע שאילו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל. והבן הרשע ודאי אילו היה שם לא היה רוצה לעבוד את העבודה הזו ואז בהכרח לא היה נגאל.

אבל אם הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו אז מי יאמר שאם היה שם לא היה עובד עבודה זרה?

מסתמא היה עובד גם הוא את העבודה הזאת והיה נגאל.

הדיוק בא מדעת הבן, אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא. כי אם אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אילו היה שם ואז בהכרח לא היה נגאל, שהרי בעבודה זו עשה ה' לי היציאה ושאר הגדולות. ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל. אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול, וודאי אילו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל אף הוא.

על איזה עתיד של בן שואלת התורה?

אמרה התורה, אם יקרה מקרה שבנך יישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול, או בעבור שהוא רשע רע הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו צא תאמר לו "בעבור זה עשה ה' לי וכו'" ואז ממה נפשך אתה יוצא ידי חובתך כי אם הוא רשע בלב, אז הקהית את שיניו באמרך "עשה ה' לי", כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן "לי ולא לו" ואם אינו רשע אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו. שהרי אילו היה שם וודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו.

מדוע כתוב בלשון הגדה?

לכן כתוב בלשון "הגדה" – משמש דבר וחילופו, משמש לשון קשה ומשמש גם לשון רכה. אם שאינו יודע לשאול משיב את ליבו לעבודת השי"ת. ואם הוא רשע בלב, האכילהו דברים קשים כגידין המקהים שיני אדם.

יש אפשרות להסביר כי הפסוק השני (כ"ז) הוא כן תשובה לבן הרשע. שמהפסוק מובן שבעבור הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף ומימילא יבין הרשע "לי ולא לו", כי אילו היה שם וודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה ניגף עם המצרים. ובזה יקהה את שיניו.

מנין הביטוי "הכה את שיניו"?

הכיניו "הכה את שיניו" לקחו מכך שכתוב שבשעה שקשרו ישראל את הטלה בכרעי המיטה, היו שיני המצרים קהות. כי היו המצרים מלעיגים על מצווה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה. דרך שלישית להתשובה לבן הרשע מהפסוק של האינינו יודע לשאול. התורה כתבה שתי תשובות לבן הרשע אבל זוהי תשובה אחת.

"והגדת לבנך" – תשובה לבן הרשע והאינו יודע לשאול. וזה מכך שלא כתוב "ואמרת או ודברת" אלא הגדה שזה לשון ממוצע וכולל דברים קשים ודברים רכים. לשאינו יודע לשאול – להגיד ולמשוך ליבו לעבודת ה'. ולבן הסורר לומר דברים קשים ועל ידי כך תקנה את שינוי ותאמר לו גם את הפסוק "לי ולא לו".

כיצד לנהוג בתשובה לבן הרשע?

דעת התורה לנסות תחילה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת ה' בדברים רכים ואם יקשה עורפו ולא ישמע לקול מלחשים אז להאכילו דברים קשים כגידיים להקשות בהם שינוי.

וזה "משכו וקחו". משכו לשון אגדה – שתמשכו בתחילה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח. ואם לא ישמעו אז קחו קיחה בידיים בעל כורחם, ודברים קשים דומים לכפיה בידיים ממש.

מדוע מסדר ההגדה שינה את התשובה ממה שכתוב בתורה?

ומה שלא השיב בעל ההגדה את התשובה שנמצאת בציודו (כ"ז) זה אין אני צריך לומר שתשיב לו תשובה שבציודו כי פשוט הוא שוודאי תשיב לו אותה תשובה. אלא אף תשובה שניה המדברת בעניין קיהוי השינויים תשיב לו.

כלומר: שתי תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה.

כלי יקר

אבל פסח למה הוא בא, אם מפני התודה לה' על הנס של יציאת מצרים, לא היתה ראוייה אלא לאותה שעה שלא מצינו מצווה לעשות זכר לנס לעולם, זולת חנוכה ופורים קבעו חכמים בזמנם גם כן לטעמים ידועים בעניין הנס שיהא לנו לזכר. ולא לגוף הנס בלבד. מעתה יש לדעת מה העניין שמורה מעשה הפסח לדורות.

למי אינו רוצה בעל ההגדה שיענו תשובה?

לפי שיטת הכתוב הוא תשובה לאותו השואל. אבל הרי אנו רואים דעת המגיד אינו כן שהעמיד לשון שאלה זו לרשע. וגם לא העמיד תשובה אליו כלל אלא הקהה את שינוי. יפה דקדק המגיד שהרי לא כתיב ואמרתם אליהם כמו שכתוב להלן ואמרת אליו. אלא מובן רצון הכתוב דלשואל לא ישיבו כלל.

מה צריך לזכור מהנס במצרים?

שני דברים המה:

1. אשר פסח – והוא ראוי לזכירה לדורות בארץ ישראל. אם היו שני שכנים משונים בשמירת המצוות היו משתנים גידולי שדותיהם. ודבר זה הוא פלא וקשה להאמין. אבל במה שיזכרו שכך היה בעת העברת ה' במצרים שפסח ה' בהשגחתו יתברך ככה יאמינו שכך הוא המידה בארץ ישראל. והוא עיקר סיפור יציאת מצרים בזמן שהיו ישראל על אדמתם.

2. עוד יהיה לזכר כי בעת שהיה ראוי לרשעי הדור ליענש על רשעותם בא זכרון התלמיד חכם על ידי ראית הדם על המשקוף להציל כל בית אב שלו. וגם זה ראוי לזכור לדורות כי זכות התורה מגין על צוותא שלו. ולזה שייך אמירה זו לשאלת הרשע. לומר כי כמו שיש רשעים עתה כן היו בעת יציאת מצרים והפסח של זקני הדור הגין עליהם.

הנצי"ב

כיצד ידעה התורה שעתידים הבנים לשאול?

והיה ראוי אם יאמרו כי הוא ספק אם יאמרו. מזה הוציא שבשרם שעתידים לומר כן כי התורה תשתכח מפיהם ולא ידעו טעם המצווה. בדורות בני בניהם שכבר ילכו בדרך התורה והאמונה, ישאלו מה טעם לעבודה הזאת. שכבר נמחה שם עבודה זרה ונשכח כל זכר לה ולמה תתמיד מצווה זאת בימיהם. והיא בשורה טובה שיראו בנים ובני בנים אשר לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה.

מלבי"ם

מה הדגש באמירה לבן הרשע?

אין התורה מצפה כי דור שקוע בחומרנות מתנכרת לה' ישפר מעשיו לשמע דברי מוסר. אבל שמא בראותו דוגמה של קיום מצווה בכינות ובהתלהבות מודעת. לכן תוך התעלמות מדברי הלעג של דור אשר קשיחות חומרנית השכיחה מליבו רוחן וטעמן של מצוות אלוה. אימרו את הדבר למען ישמע החפץ לשמוע. זבח פסח הוא לה' – גם בימינו. עדיין הוא זבח המוליך ממות לחיים. עדיין תלויים חיי ישראל וחירותו באותם תנאים שהביאו לו חיים וחירות בראשונה. עבודה זו כניסה סמלית זו אל עבודת ה'. כניסה החוזרת ומתחדשת הרי זה מעשה הרה תוצאות נעלות וחיוניות, היום ולדורי דורות. על כן היות זבח פסח אינו תשובה ישירה לרשע. ניסח בעל ההגדה של פסח את התשובה הזאת בלשון כללית. ניסוח זה מדגיש את משמעות המצוות הסמליות הללו על תוצאותיה החשובות. ומייחס בכלליותו גם למצוות חמץ ומצה הנוהגות בכל עת, גם אם לא ניתן בעת גלותינו לקיים את הפסח.

רש"ר הירש

פעם שניה: והגדת לבנך ביום ההוא לאמור, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

(פרק י"ג ח)

מדוע מופיע פעם שניה "הגדה" לילד?

למה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה הראשונה בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל. וכאן בבן שאינו יודע לשאול והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב.

רש"י

על מה הדגש בהגדה לבן?

תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים. יתכן כי יהיה שיעור והגדת לבנך כאומר כך וכך עשה ה' לי.

רמב"ן

מהי הסיבה לעשיית האותות וליציאת מצרים? 1

בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהיא תחילת המצוות שציוה לנו ה' עשה לנו ה' אותות עד שהוציאנו ממצרים. והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעובדו.

ראב"ע

מהי הסיבה לעשיית האותות וליציאת מצרים? 2

"בעבור זה" – בעבור שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו.

"לי" רמז תשובה לבן הרשע לומר "עשה ה' לי ולא לך" שאילו היית שם לא היית כדאי ליגאל.

רש"י

מהי הסיבה שאדם מקיים את מצוות הפסח?

בעבור זה עשה ה' לי ניסים במצרים אני עובד עבודה הזאת.

רשב"ם

"מתחיל בגנות" – יאמר גנות אבותיהם של האבות כי לא היה דבר משובח.

"והגדת" – דברים קשים שלב האדם נעקש מהם.

"מסיים בשבח" – אמירות משובחות משמחים את הלב ומסעדים אותו.
"לאמור" – אם יש לו בן – תינח, אבל אם אין לו בן פטור?

מהי הסגולה שיהיה לו בן?

על כל פנים צריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו. אם יגיד הגדה האמורה בעניין יזכהו ה' שיגיד לבנו.

היכן רמוזים מצוות הפסח?

"זה" – י"ב מצוות הרשומים בחג הפסח:

ג – פסח מצה ומרור

הגדה

ז – ימי החג

קידוש

אור החיים

מה ההבדל בין זכירת או סיפור יציאת מצרים?

הוא מצוות עשה של סיפור יציאת מצרים כי מה שכתוב למעלה הוא מצוות עשה של זכירת יציאת מצרים שזה נוהג בכל יום. אבל והגדה הוא הסיפור שאינו נוהג רק ביום ההוא. מלבי"ם

מה בין פסח וחנינוך ילדינו?

פסח הוא חג בנין הבית היהודי, אותו יש לחדש תמיד על בסיס גאולת מצרים. ובשעה שהכתוב מצווה על החג, הוא גם מתווה את תפקיד החנינוך היהודי. לא די להרגיל את ילדינו בדרך שקטה לקיים נאמנה את מצוות התורה. וגם הטפת מוסר לא תספיק. כי אם דוגמה חיה נהיה להם בקיום המצוות. ויחד עם זאת נעורר את ליבם ובינתם על ידי שנבאר את עשייתנו, למען יתרגלו אל המצוות תוך הבנה והכרה ויתלהבו לקראת התפקיד היהודי במלוא הכרתם. הכל מבוסס על ה'

שעה שיצאתי מעבדות לחירות היתה תרומתי היחידה להשגת החירות – התחייבותי לקיים מצוות אלו לעד. קבלת עול זו היתה הסיבה היחידה לגאולה. וקיומה של ההתחייבות – תכליתה היחידה. בכל השאר פעל עבד האלוהים. מכאן תבין מה גדול לאין שיעור הוא ערכן של הליכותינו אלה. כל קיומנו המבוסס על ה' והתלוי בה' – מושתת עליהם. רש"ר הירש

פעם שלישית: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת

ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים.

ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה.
(פרק י"ג יד-טו)

מתי צריך לענות לבן השואל?

בלא שאלה אין חיוב לענות אלא בליל פסח. לכן כתוב מחר – בכל זמן שיהיה. שתהיה כוונתו בשאלה שתאמר אליו אז הוא שתשיבהו בדרך האמור. אבל אם יאמר מה זאת בדרך זלזול לא לכוונת התשובה ולא תשיבהו כזה. השאלה יכולה להיות בכל לשון שתהיה, כל שהמכוון של השאלה הוא לומר מה זאת. נמצאנו אומרים בו פסוק זה שלא בליל פסח נאמר אלא במצוות קדוש פטר רחם.

ואין צורך בהגדה זולת על ידי שאלה.

ורבותינו אמרו כנגד ארבעה בנים – זה דרך דרש.

אור החיים

"מה זאת" – פדיון פטר חמור שהיא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדושת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה.

מה הקשר לפדיון חמור המופיע בסמוך?

"בחזק" – בחזק ידיים של מצרים הוציאנו ה' באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם נס שהספיקו לזה כמו רגע וחלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון.

מה הקשר בין פרעה לפדיון פטר חמור?

"הקשה פרעה" – ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור והיה יכול לפדות עצמו ועמו בשלחו את ישראל. והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה.

מדוע ניצלו בכורי בני ישראל?

והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת האל יתברך ואסורים בעבודת הדיוט.

ספורנו

"היד החזקה" – מכת בכורים.

ראב"ע

מנין שמדובר בבן התם?

מדבר בבן התם, שמא מדובר בבן הרשע ודרך לעג? "אשר ציוה ה'" להשיב לו כהוגן, סימן ששאל כהוגן. מנין לי מה יש לו בליבו?

הזכיר לשון מחר כאן ובפרשת ואתחנן הזכיר "ביום ההוא".

סגנון "מה זאת" לא נאמר על פסח, מדוע?

על איזה מחר מדובר?

מדובר על מחר ממש ולא לאחר זמן. כי התם כל עוד מקבל מאביו פסח מצה ומרור אינו שואל כלום, כי ודאי אינו מלעיג על העבודה ומצוות ה' ואינו מבקש גם טעם על המצווה. כי הלוואי שיקבל כל היום פטמות צלי אש ומצות מסולת נקיה על מרורים שזרכם לאכול לסבב תאוות המאכל. ולמה יבקש התם טעם לכל אלו, כי אינו חסר לנפשו מאומה.

מדוע בפדיון שואל התם "מחר"?

אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים שיתן פדיון אז הוא שואל "מה זאת". כי אפילו התם הרי הוא חכם לעניין זה להחזיק ממון לשום אדם כלום בחיים. באותו היום שמבקשים ממנו נותן ואינו שואל כלום ואינו מבקש לידע טעם הדבר כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון. אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת, כי הוא חפץ לידע טעם על מה ציוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור.

מהו הסימן ב"מחר"?

וסימן זה מסרה לנו התורה, אם יש ישאלך מחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום אז וודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל "מה זאת", שאילו היה מלעיג או קורא תגר אז היה אומר דבריו ביום הנתינה. ושואל ליום המחרת בוודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן. על כן תשיב לו כהוגן.

מנין שהבן הוא תם?

או אם הבן רואה את אביו שנותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצווה ושואל לו ביום המחרת, גם הוא תם ששואל בקצרה מה זאת. ואין בו דעת לפרט כל העניינים. מזה שפט שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי העניין. אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם. גם החכם אומר "מחר". כי החכם מתיירא לשאול ביום עשות המצווה פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצוות משעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת. רבים מקשים: מה בין דברי הרשע לדברי החכם?

מה בין הבן החכם לבן הרשע?

ולכן החכם שואל למחרת אבל הרשע שכל עיקר כוונתו להשבית את העם ממלאכת עבודת השי"ת על כן הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצווה ומלעיג עליהם לאמור במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יעסקו בדברים בטלים הללו? לכן צריך לענות "ביום ההוא", לרשע בוודאי צריך לענות מיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך על כן דחית אותו. וכן לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דברך למחר והלוא נכון שתגיד לו דברך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך ליבו לעבודת ה'.

כלי יקר

מה תועלת לנו בקדושת בכורים?

שיהיו לנו אנשים מוכשרים להנהיג משטר אלוקי ולהיות ככוכבי השמים המאירים לרבים. על כן כאשר הקשה פרעה הופיע כח גדולת הנפש ורוחב הדעת על הבכורים והכינם לזה שיהיו המה המוכשרים לזה התכלית.

הנצי"ב

מה פשר מתן עדיפות זה שבקידוש הבכורים?

כולנו היינו עבדים כולנו הפכנו בני אדם בעזרת ה' לבדו וכולנו אפוא קנויים לו במידה שווה. רש"ר הירש

פעם רביעית: כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוהינו אתכם.

ואמרת לבנך: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה. ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלוהינו כאשר ציונו.

(דברים פרק ו כ-כה)

"מחר" – שהוא אחר זמן.

רש"י

על מה שאלת הבן החכם ומהי התשובה אליו?

שישאל תחילה על מה יעידו אלה המצוות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם. ומה החוקים כי נעלם טעמם בתורה. והמשפטים – מה המשפטים שנעשה במצוות האלה.

וציוה בתשובה השאלה הזאת שנגיד לשואל כל עניין יציאת מצרים והכוונה בזה. שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והחפץ והיכול כי זה התברר לנו מן האותות והמופתים שראינו שם. והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו. ויצונו לעשות את החוקים האלה הנזכרים בעדות חוקים ומשפטים. ליראה אותו בעשותינו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו בעשיית החוקים כי טובים הם. אין בהם חק שתהיה בו רעה כלל אף על פי שלא נתברר טעמם לכל. וכן במשפטים. ותהיה לנו צדקה לפני ה' ויתן לנו שכר טוב עשיית כל המצוות האלה.

רמב"ן

במה ניכר שזוהי שאלת הבן החכם?

הרי זאת שאלת בן חכם שיודע לדבר לשואל בלשון נכונה. ואין כאן לומר הרי הוציא את עצמו מן הכלל.

מוסף רש"י

למה זה העול עלינו בינות בני אדם?

כי ה' פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה. והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הייטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותינו כי מצוותיו חיים הם למוצאיהם.

ראב"ע

מהם חלקי המצוות?

העדות – החלק העיוני שהוא עדות מופתי.

החוקים והמשפטים – החלק המעשי.

בעבודתנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאיתו. הפליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותה השלמות.

ספורנו

מהי התשובה לבן החכם ומדוע?

מדוע עונים לו: אין מפטירין ולא את התשובה הכתובה שם?

החכם שואל על פסח מצה ומרור בסדר שהם כתובים בתורה, "מה העדות החוקים והמשפטים"?

על צלי אש הוא שואל מה העדות, כי זביחה יתן עדות שה' מושל על הכל כולל המזלות.

חוקים – מצה שעניינה הכנעה, כעיסה זו שאינה עולה למעלה. בזכות ההכנעה נגאלו אבותינו ממצרים. לכן חמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש.

דין החמץ במשהו כמו הגס רוח.

משפטים – וימררו את חיינו ולכן נעשו שפטים במצרים.

מה מחנכת אותנו התורה בסדר התשובה לחכם?

התורה אמרה שתהפוך לו הסדר ותשיב לו בתחילה על המרור ואחר כך על המצה ואחר כך על הפסח, כדי שילמד החכם סדר קנין השלימות כי מתחילה צריך האדם להביא את חומריו בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלדתו ועל ידי זה יבוא לידי הכנעה לפני בוראו. ועל ידי ההכנעה יבוא לידי הכרת מציאת השם יתברך. שנים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבוא אל העניין השלישי והוא לידי ידיעת מציאת השם יתברך – כי זה הנרצה והתכלית המכוון מכולם – להביאם לידי אמונתו ברוך הוא. כמו שכתוב "משכו" – ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת.

מדוע הפכה התורה את סדר התשובה?

בכוונה גמורה הפכה התורה הסדר שתשיב לו תחילה על המרור ואחר כך על המצה והפסח לבסוף סדר קניית השלמות. כדי שילמד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר, כי מטעם זה יש בביטול הפסח כרת מה שאין כן במצה ומרור.

מהי התכלית של אכילת המצה?

ציוה בעל ההגדה להביא לו ראייה מהלכות פסח – אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. והטעם כדי שישאר טעם פסח בפיו באחרונה לפי שהוא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור. והיינו לפי שהפסח מופת על אמונת השי"ת.

אם ישאלך בנך למה זה הפכה התורה הסדר, תביא לו ראייה מהלכות הפסח שטעמו ראוי להשאר בפיו באחרונה.

ראשון על המרור הבא זכר לעבדות. אחר כך המצה שנקראת חק הוראה על הכנעה וענווה. ההכנעה מביאה לידי יראה. הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו יתברך. תצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה. ותכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתן יתברך ברצון מוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על צד החמלה. כי הרבה מצוות תלויין בפסח. על ידי מצווה זו נצא מתחת יד המערכה ונעמוד לפני ה' להכנס בצל כנפיו.

כלי יקר

מהו הספק בעצם שאלת הבן החכם?

וכי לנו לדעת טעם על המצוות מדוע ציוה הקב"ה כך?

כמו שאי אפשר לשאול על פועל ידו יתברך למאי ברא כן. ככה אי אפשר לחקור על תכונת המצוות. ומה חכמה יש בשאלה זו שכינו חז"ל בשם שאלת החכם. ואם היא באמת שאלה מה זו תשובה

וכי בשביל שהקב"ה פדה אותנו מבית עבדים ציוה לעשות עניינים מבלי טעם ודעת?

אבל העניין דלא בא השאלה והחקירה על גוף המצוות כי אם על:

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, אין הפירוש הרבה להם שמשום הכי נתן תרי"ג מצוות חס וחלילה?

עתה יהא מקבל שכר כאילו עושה הרבה מצוות כפי ריבוי אזהרות.

שאלת החכם על שני דברים:

ריבוי תורה שבכתב במקום שאין צורך כמו כפילות המצוות והכנות. מידות שהתורה נדרשת והחקירות ועסק התורה שלכאורה אין הצורך אלא לפי צורך ההוראה למעשה אבל הקב"ה ציוה לעסוק אפילו בלעדי צורך הוראה.

לא כאנשי חיל למלך שהמה במערכת המלחמה ואם כן בשעת השלום יושבים בשלווה ושמחת עולם על ראשם. ומפוזרים בארצות שחוקי המלכות מעמיד אותם ושמה המה מושלים על המון. אבל אתם אף על גב שהייתם עבדים לפרעה היינו למלוכה.

מה היה טבע ישראל במצרים?

הרי דכל כך טבעיכם עזים עד שגם ברוב צרות שהגיע לכם לא רציתם לצאת אם לא ביד חזקה. וכל זה היה מחמת שלא רצו להשתעבד להשגחתו יתברך ולמצוותיו.

אך השגחת ה' שבאה על ידי השתעבדות למעשה המצוות והרי אתם עזים כאמור ואין בטחון שתהיו משעבדים באופן שיגיע לתכלית ישיבתכם בארץ שעל מנת כן עשה אותות ומופתים.

הוא הישוב על שתי השאלות יחד שהוא כדי להרבות זכות. במה שנתרבה עדות והיינו כפלות והכנות הרי מרבה זכות במה שנשמור כל המצווה בהכנותיה.

הנצי"ב

מה ומדוע עלינו לספר לילדנו?

עלינו לספר לבנינו את הניסים האלה שנעשו לנו בעת היותינו לגוי. ניסים אלה מעידים על ה' ומסירת ידיעתם לבנינו תהיה הבסיס של כל חינוך הנוצר שלנו לתורה. אם נעביר לבנינו את נסיונותינו ההסטוריים, לעולם לא יהיה עוד צורך לחזור על הניסים המבטלים את הסדר הרגיל של הטבע.

מה רוצה התשובה ללמד את הבן?

התשובה שניתנה לשאלה זו (מה העדות) איננה כוללת את תוכן המצוות, אלא היא מודיעה את המקור ההסטורי של אומתנו. כמו כן היא מספרת על הניסים שאירעו ועל המצוות שניתנו לנו בעת היותינו לגוי. כל אלה מעידים על ה' ומחייבים אותנו לקיים את מצוותיו. משום כך הרי כאן אחת מהשתיים: או ששואל באמת על תוכן המצוות. וכתשובה על כך נאמר לשואל, יש למסור תחילה את העובדות ההסטוריות המחייבות אותנו לקיים את המצוות ורק אחר כך אפשר למסור את תוכן המצוות. בדרך זו הבן ילמד את המצוות על מנת לשמור ולקיים אותן.

אפשרות אחרת להבין את השאלה והתשובה

אך אפשר גם לומר שאינו שואל על תוכן המצוות אלא על הסיבה המחייבת לקיים אותן. הבן עומד על המיוחד שבמעשים הסמליים בחוקי המוסר ובסדרים החברתיים שישראל שונה בהם משאר כל האומות. ורצונו להכיר את הסיבה לייחוד זה של חיי ישראל.

התשובה נוגעת לכל הבחינות של התחייבותנו לקיים את המצוות. היותנו קנויים לה' שהוציא אותנו מעבדות לחירות. ידיעתנו את ה', שזכינו לה על ידי העובדות שהתנסינו בהן. ההוה תלוי רק בה' ובשבעות לאבות. המקור האלוהי של המצוות שקיומן הנאמן הוא מס כניעתו לה' ורק בו הדבר תלוי שאושרינו יימשך ונזכה לחיים של אמת. תודעת החובה שנצא ידי חובתה רק על ידי קיום כל המצוות בלא מגרעת ובלא שינוי.

רש"ר הירש

איזה הקבלה בין הבנים בהגדה למציאות העכשווית?

דברי חכמים אלה בהגדה הוצאתי חציץ כולם בעת אשר התחברו כח הרפורמער להשנאה זמנית ודת ונבדלו מעדת ישראל בכל דבר ואז הורו לבטל כל החומרות של פסח.

כבר ראה זאת קורא הדורות מראש והכין בתורתנו תשובות באנשי אוון וגם מענה לבנים חכמים. כי ראה מה שישאלו הבנים למחר שהוא לאחר זמן ואז יעמדו ארבעה בנים:

1. הרבנים המחזיקים בתורת הכתב והפה, הוא הבן החכם.
2. ההמון השומעים לקולם, הוא הבן תם.
3. הרעפארמאטער המשיב ושואל שאלות של דופי, הוא הבן הרשע.
4. ההמון הנמשך אחריו הוא הבן שאינו יודע לשאול. שרוצה גם כן לשאול שאלות של דופי כמו הרשע רק שהוא עם הארץ ואינו יודע לשאול.

מהי שאלת החכם והתשובה אליו?

החכם – מצא יסוד מוסד שכל מצוות התורה ציוה ה' אותנו והם מצוות קימות לעולמים. החכם חוקר ודורש על פרטי המצוות מאיזה סוג הם, אם הם עדות או חוקים או משפטים. זה תשובת החכם כי יש בפסח מצוות עם דינים שונים. ואצל החכם אין הבדל ביניהם, שמצוה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן היא אצלו כהלכות הפסח.

מהי שאלת הרשע והתשובה אליו?

הרשע – שאלת הרשע היא שתיים:

1. מה העבודה הזאת – אחר שכל ענייני מצוות הפסח לזכר יום יציאת מצרים, למה צריך העבודה והטרחא היתרה שהעמיסו עלינו בחג הזה הלוא נוכל לכתוב לנו על לוח לזיכרון שהיום יצאנו ממצרים ודי.
2. מה העבודה הזאת לכם – שאתם כבר טעמתם מפרי עץ ההשכלה. איך לא תבושו להחזיק בנו שנות אשר עבר עליהם כלת.

התשובה – שהיתה מידת הדין מתוחה על ישראל ורשעי ישראל מתו בשלושת ימי מכת חושך ואם היה שם לא היה נגאל.

בל תחשוב כי אנחנו מצטערים על זה שנמצאו רשעים הכופרים בתורה ורוצים לבטל מצוות הלא מטעם זה יצאנו ממצרים קודם זמן הקץ.

מיהו התם?

התם – ההמוני תם דרך וירא ה' הוא אינו יודע לחקור ולדרוש בהבדלים בין עדות וחוקים ומשפטים כמו החכם. רק שואל שאלה סתמיות לדעת עניין המצווה. וכן ישיב לו טעם הפשוט המובן אל שכלו.

מיהו השאינו יודע לשאול?

שאינו יודע לשאול – הוא ההמוני הנלווה אל בן הרשע, רק שאנו יודע לשאול שאלות דופי כהרשע המתעה אותו. תראה אתה לפתוח לו כי אחר שאינו טועה מפני שכלו רק מחסרון ידיעה, עליך להשתדל עמו. מלבי"ם

רקע קודם	הציווי לבני ישראל על פסח מצרים	ציווי על פסח דורות בארץ ישראל. עבודת הקרבו מצות וחמץ	פדיון הבן לאדם ולבהמה	ועשית הישר והטוב למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה
שאלת הבן	"והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם"	-	"והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת"	"כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוקיני אתכם"
התשובה	"ואמרתם: זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנוגפו את מצרים ואת בתינו הציל"	"והגדת לבנך בים ההוא לאמור: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"	"ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה, על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בני אפדה"	"ואמרת לבנך: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוקיני לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה

				הזאת לפני ה' אלוקינו כאשר ציונו.
לאחר הזכרת השאלה והתשובה	"ויקדו העם וישתחוו, וילכו ויעשו בני ישראל כאשר ציוה ה' את משה ואהרן כן עשו"	"לאות על ידך ולזכרון בין עינך למען תהיה תורת ה' בפך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים"	"לאות על ידכה ולטוטפות בין עינך כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים"	ירושלם הארץ וגירוש הגויים
איזה בן?	רשע	שאינו יודע לשאול	תם	חכם

ברוך המקום ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה:

אחד חכם,

ואחד רשע,

ואחד תם,

ואחד שאינו יודע לשאול.

	חכם מה הוא אומר	רשע מה הוא אומר	תם מה הוא אומר	ושאינו יודע לשאול
השאלה	מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוקינו אתכם?	מה העבודה הזאת לכם?	מה זאת?	
הקדמה לתשובה	ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח	לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו:	ואמרת אליו:	את פתח לו שנאמר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור":
התשובה	אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן	"בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". לי ולא לו אילו היה שם לא היה נגאל.	"בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים"	"בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"
צריך לברר	- מדוע אין את התשובה מהתורה? - מה משמעות התשובה?	התשובה לקוחה מהפסוק של האיני יודע לשאול?	מוזכר רק חלק מהתשובה שבתורה?	התשובה דומה ביותר לתשובה לרשע?

רשע	שאינו יודע לשאול	תם	חכם	
-----	------------------	----	-----	--

משמעות המצוה הסימלית ותוצאותיה החשובות	המצוות המעשיות שעשיתי במצרים על ידם התחייבתי לקבל עול מצוות לתמיד. לא מספיק חג זכרון, אלא כל היישות והמעשים צריכים להזכיר את הדבר הבסיסי – יציאת מצרים	כולנו היינו עבדים וכולנו בעקבות היציאה ממצרים קנויים וקניינים של הקב"ה	רש"ר הירש
פסח – זכירה לדורות. בתינו הציל ולא היינו מרשעי בני ישראל. כשם שיש רשעים עתה, כך היה במצרים	הבנים לא ישיגו חמץ שבעה ימים ולכן יבואו לשאול. אנחנו אוכלים מצה לזכרון האמונה. הסיפור הארוך הוא בפסח, אך צריך לעשות קשרים בכל יום - תפילין	מה התועלת בקדושת הבכורים, יש עוד מוכשרים שאינם בכורים? הקב"ה הכין את הבכורים בכח גדלות הנפש ורוחב הדעת.	הנצי"ב
"ואמרתם" – ולא נאמר אליו. צריך להוסיף לעשיה גם אמירה. לרשע עונים: 1. ואמרתם 2. והגדת לבנך צריך להתחיל מאמירה רכה ואם לא יקבל לעבור לאמירה קשה.	מי ששותק הוא מי שאינו יודע לשאול. אינך יודע אם שותק מחמת שהוא רשע או שאינו יודע לשאול? תאמר לו: "בעבור זה" ואתה יוצא ידי חובה. אם רשע, אמרת "לי" ואם לא רשע הרי שאם היה שם היה	שמה מדובר בבן הרשע והמלעיג? מתוך שהתשובה כהוגן – "חוזק יד" גם השאלה היתה כהוגן. התם סמוך לפדיון הבן משום שבפסח הכל טוב מונח לידו – פסח מצה ומרור. אבל בפדיון הבן שצריך לתת ובעצם לא מקבלים, ישאל מה פתאום?	כלי יקר

	עובד את העבודה ונגאל. "והגדת" גם לשון קשה וגם לשון רכה. ענה מיד כשפסח מצה ומרור מונחים לפניך.	לכן המצוה היא ל"<u>מחר</u>".	בליל הסדר שצריך שישאר הטעם בפיו ולכן עונים לו: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.	
--	--	-------------------------------------	---	--